

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
piotr.szukalski@eksoc.uni.lodz.pl

Migrujące młode kobiety: przyczynek do badań nad przyczynami lokalnej depopulacji w Polsce

Wyludnianie się – zwłaszcza to długotrwałe – staje się z perspektywy lokalnej i regionalnej coraz częstszym i dostrzeganym zjawiskiem. Doszukując się jego przyczyn, badacze zazwyczaj uznają niską atrakcyjność danego miejsca – jego peryferyjne położenie z punktu widzenia geograficznego i ekonomicznego, przestarzałą strukturę gospodarczą, słabo rozwiniętą infrastrukturę, niską jakość dostępu do usług społecznych – za główny czynnik depopulacji [Eberhardt 1989; Kantor-Pietraga, 2014; Szukalski, 2014; Wesołowska, 2018]. W pierwszej kolejności staje się ona bezpośrednim rezultatem wzmożonej emigracji, ucieczki młodzieży w poszukiwaniu lepszych warunków życia. Następnie, po kilku dekadach, wraz z postępującym zniekształceniem struktury wieku, wskutek czego następuje przyspieszone starzenie się danej populacji, pojawia się drugi bezpośredni czynnik – ujemny przyrost naturalny będący wynikiem wysokiej liczby zgonów (duży udział seniorów) i niskiej liczby urodzeń (mały udział osób w typowym wieku podejmowania decyzji prokreacyjnych).

Zazwyczaj mniej dostrzegalnym jest jeszcze jeden demograficzny czynnik ściśle powiązany z analizowanym problemem i łączący kwestię bezpośrednich konsekwencji wzmożonej emigracji z długookresową niezdolnością do wydawania odpowiedniej liczby urodzeń, gwarantującej utrzymywanie się ludności na niezmiennym poziomie – zniekształcenie struktury płci wynikające z większej mobilności przestrzennej młodych kobiet i ich większego odpływu z terenów peryferyjnych do miejsc uznanych za najatrakcyjniejsze do osiedlania się. W rezultacie zaburzona zostaje relacja liczby kobiet i mężczyzn w typowym wieku zakładania własnych rodzin. Na obszarach odpływu pewna część mężczyzn nie może znaleźć partnerki w odpowiednim wieku, zmuszona zostając do bezżenności, poszukiwania kandydatek zdecydowanie bardziej różniących się od nich wiekiem lub w ostateczności do wyjazdu w poszukiwaniu szczęścia osobistego. Z kolei na obszarze napływu występuje nadreprezentacja młodych kobiet i deficyt mężczyzn w odpowiednim wieku. O ile w pierwszym przypadku koszty – emocjonalne i osobiste – ponoszą mężczyźni, o tyle w drugim w gorszym położeniu na rynku matrymonialnym znajdują się kobiety, które – chcąc zrealizować swe plany małżeńskie i prokreacyjne – muszą akceptować mniej satysfakcjonujące formy związków (np. małżeństwo z partnerem rozwiedzionym lub związek nieformalny) i rodzicielstwa (np. zaplanowane, samotne rodzicielstwo), co z kolei w przypadku części z nich oznaczać będzie niezrealizowanie planów prokreacyjnych.

W całym powojennym okresie widoczna jest prawidłowość mówiąca, że na 100 noworodków płci męskiej przypada o kilka mniej urodzeń dziewczynek [Szukalski, 2010; Żądzińska i wsp., 2007]. Wielkość ta po wojnie przyjmowała wartości z przedziału 92,4-95,0 (wielkość powyższa to tzw. współczynnik feminizacji), w ostatnich latach oscylując wokół 94,5 urodzeń dziewczynek na 100 urodzeń chłopców. Niestety, w każdym wieku prawdopodobieństwo zgonu mężczyzn jest wyższe niż w zbiorowości kobiet, w związku z czym powyższa różnica z wiekiem powoli się zmniejsza, zaś

równa liczba kobiet i mężczyzn osiągnięta jest w wieku 48 lat, po czym narasta nierównowaga w drugą stronę – z każdym kolejnym rokiem życia narasta względna nadwyżka liczby kobiet.

Zatem w typowym wieku zakładania stabilnych związków i ich formalizowania – tj. w wieku 25-35 lat – występuje niewielka przewaga mężczyzn. Jak się jednak okazuje, ta widoczna w skali ogólnopolskiej przewaga nie występuje wszędzie w tym samym zakresie, albowiem na wspomnianych wcześniej obszarach peryferyjnych występuje nie tylko wzmiankowana ucieczka młodych, ale na dodatek skala tej ucieczki jest bardzo zróżnicowana z punktu widzenia płci. Zdecydowanie częściej decydują się na zmianę stałego miejsca zamieszkiwania kobiety. Wynika to z kilku czynników. To kobiety częściej decydują się na podejmowanie edukacji na poziomie szkoły średniej ogólnokształcącej i ponadśredniej, co związane jest bardzo często z wyjazdem do co najmniej średniej wielkości miast. W takim przypadku – pomijając już oswojenie z miejscem pobytu, ułatwiające podjęcie decyzji o pozostaniu na stałe – pojawiają się również problemy ze znalezieniem atrakcyjnej, dostosowanej do posiadanych kwalifikacji pracy po potencjalnym powrocie do miejscowości pochodzenia. To kobiety są bardziej samodzielne, albowiem przygotowane są w większym stopniu do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa domowego. Wreszcie to dla kobiet pozostanie w gospodarstwie rolnym, podobnie jak pozostanie „przy mężu” (tj. bycie biernym zawodowo), jest mniej atrakcyjne.

W rezultacie na dużym obszarze Polski następuje pojawianie się silnej i nasilającej się wraz z przechodzeniem do wyższego wieku dysproporcji pomiędzy liczbą młodych kobiet i młodych mężczyzn (tab. 1). Oczywiście zdawać sobie należy sprawę z tego, iż cały prezentowany dalej tok myślenia posiada taką wartość, jaką mają dane pochodzące z bieżącej ewidencji ludności, co do której wiadomo, iż w przypadku niektórych regionów, a zwłaszcza jeszcze mniejszych obszarów o dużej tradycji migracyjnej, znacząco się różnią od danych rzeczywistych. Stąd też – zwłaszcza jeśli istnieje zależność między płcią a skłonnością do (nie)rejestrowania przemieszczenia, a wydaje się, że kobiety są bardziej skłonne do legalizowania swojego statusu – rzeczywista sytuacja może się nieco różnić od tej przedstawionej w niniejszym opracowaniu.

Tabela 1

Liczba powiatów według poziomu feminizacji ludności i jej wieku w 2019 r. (stan na koniec roku)

Wiek	Poniżej 80	80-84,99	85-89,99	90-94,99	95-99,99	100-104,99	105-109,99	110+
15-19	1	4	37	159	141	33	4	-
20-24	-	1	14	155	175	34	1	-
25-29	-	2	50	154	140	23	10	1
30-34	3	22	73	141	89	40	8	4

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Zaznaczyć należy, że o ile odstępstwa od spodziewanych, tj. ogólnopolskich, wartości współczynnika feminizacji w zbiorowości ludzi młodych (przede wszystkim 15-19 lat i w mniejszym stopniu 20-24 lata) związane są z pobieraniem nauki w szkołach średnich, stąd też koncentracja młodych kobiet występuje w miastach o średniej wielkości położonych na obszarach peryferyjnych (w pierwszej piątce powiatów o najwyższej feminizacji znajdują się Łomża, Ostrołęka i Kalisz), zapewne zaspokajających potrzeby edukacyjne ludności terenów przyległych, o tyle z wiekiem następuje szybkie zwiększanie się ważności najpierw największych centrów akademickich – a zatem największych miast – a następnie, po 30. roku życia, również i terenów bezpośrednio okalających owe miasta (tab. 2). Widoczny jest zatem wpływ edukacji ponadmaturalnej (studia i pozostawanie w miejscu studiów), jak i uwarunkowań ekonomicznych dotyczących wyboru miejsca zamieszkiwania

(tańsze czynsze oraz koszty zakupu mieszkania czy wybudowania domu na terenach podmiejskich wielkich miast).

Tabela 2

Powiaty o najniższym i najwyższym poziomie feminizacji ludności w wieku 20-34 lata w 2019 r.

Poziom najniższy					
20-24 lata		25-29 lat		30-34 lata	
Gliwice	82,2	wysokomazowiecki	82,2	rycki	74,0
Skierniewice	85,2	lipski	84,1	łosicki	77,7
białobrzeski	86,3	radzyński	85,5	zambrowski	79,3
sztumski	87,4	suwalski	86,0	suwalski	80,3
Siedlce	87,5	moniecki	86,1	wysokomazowiecki	80,3
ślpecki	88,0	bielski	86,2	sejneński	80,7
grudziądzki	88,2	nowodworski	86,3	sokólski	81,0
opoczyński	88,4	sztumski	86,5	przasnyski	82,0
pleszewski	88,5	Chelm	86,9	lipski	82,3
leżajski	89,2	mragowski	87,1	braniewski	82,3
Poziom najwyższy					
20-24 lata		25-29 lat		30-34 lata	
wielicki	101,5	Białystok	105,9	piaseczyński	105,9
namysłowski	101,9	Gdańsk	106,1	Gdańsk	106,4
lubiński	102,1	Olsztyn	106,1	wrocławski	106,6
Gdańsk	102,1	Rzeszów	106,2	Lublin	107,7
Świnoujście	102,2	Koszalin	106,5	Poznań	108,1
łaski	102,7	Poznań	106,9	wołomiński	108,2
Lublin	102,9	Wrocław	108,1	Wrocław	110,6
Jelenia Góra	103,1	Gdynia	109,0	Kraków	110,8
dąbrowski	103,5	Kraków	109,9	Olsztyn	114,1
Toruń	105,8	Warszawa	110,9	Warszawa	115,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Z oczywistych względów rodzi się pytanie, na ile przedstawione powyżej deformacje struktury płci osób młodych na poziomie lokalnym wynikają z efektu wieku (tj. pewnych typowych dla danej grupy wieku zachowań), a na ile z efektu generacji (tj. z wpływu zmiennego kontekstu polityczno-ekonomicznego, rzutującego w różny sposób na osoby na poszczególnych etapach życia, sprawiając, że na każdy „rocznik” w inny sposób to samo obiektywne zdarzenie oddziałuje). Na ile zatem bardzo silna wśród kobiet w wieku 30-34 lata koncentracja w największych miastach odzwierciedla warunki rynku pracy sprzed 10 lat, kiedy zdecydowanie trudniej niż obecnie można było znaleźć miejsce pracy w mniejszych ośrodkach, zaś motorami wzrostu w większym niż obecnie stopniu były największe miasta. Powyższe pytanie ma czysto praktyczny charakter, odnosi się ono bowiem do tego, czy również za lat 5-10 występować będą równie duże deformacje struktury ludności według płci w niektórych powiatach. Jak łatwo się domyślać, na to pytanie odpowiedzi udzielić może tylko czas.

Jednocześnie trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że zróżnicowanie poziomu feminizacji nie występuje tylko na poziomie regionów (tab. 3), lecz również w każdym województwie (tab. 4).

Tabela 3

Współczynniki feminizacji w pięcioletnich grupach wieku według województw w 2019 r.
(stan na koniec roku)

Region	Wiek			
	15-19	20-24	25-29	30-34
Dolnośląskie	95,0	95,8	98,4	99,5
Kujawsko-pomorskie	95,0	96,0	96,4	96,2
Lubelskie	94,2	96,1	93,3	92,5
Lubuskie	95,2	95,7	95,5	96,3
Łódzkie	94,8	95,4	95,4	95,7
Małopolskie	95,3	96,2	97,6	99,3
Mazowieckie	95,5	95,4	99,4	101,5
Opolskie	94,2	96,8	96,1	98,3
Podkarpackie	95,3	95,0	95,6	93,7
Podlaskie	95,9	95,4	93,5	92,1
Pomorskie	95,2	96,1	98,1	99,2
Śląskie	95,6	95,9	96,1	97,2
Świętokrzyskie	95,3	95,8	93,8	91,4
Warmińsko-mazurskie	94,5	95,9	93,4	93,1
Wielkopolskie	94,5	95,0	96,8	97,4
Zachodniopomorskie	93,8	96,8	95,5	95,3
Polska	95,0	95,8	96,5	97,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

O ile w przypadku osób wchodzących w dorosłość (tj. do 25 lat) różnice międzywojewódzkie są w zasadzie nieistotne, o tyle wśród ludności starszej zaczynają przybierać coraz wyraźniejszy charakter. „Przegranymi” zachodzących zmian rozmieszczenia ludności są przede wszystkim województwa wschodniej części kraju (pas od warmińsko-mazurskiego, przez podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie po podkarpackie). Z kolei „wygranymi” są te województwa, które dysponują prężną, atrakcyjną stolicą pełniącą funkcje centrum o ponadregionalnych charakterze (Warszawa, Wrocław, Kraków, Trójmiasto, Poznań). Jednakże nawet w przypadku regionów w dobrej sytuacji występuje przestrzenne zróżnicowanie (tab. 4). Z oczywistych względów różna jest skala tego zróżnicowania, jak i jego „głębokość”, tj. liczba powiatów dotkniętych poważną deformacją struktury płci młodych dorosłych. Z reguły w najlepszej, lub względnie dobrej sytuacji, znajdują się stolice regionów (choć występują pomiędzy nimi duże różnice), zaś w najgorszej te obszary, które na terenie danego województwa uznawane są za najmniej perspektywiczne w kategoriach rynku pracy (tj. z uwzględnieniem czynników takich jak: dostępność pracy poza rolnictwem, bezrobocie, wynagrodzenia) i jakości życia (dostęp do miejsc atrakcyjnego spędzania czasu wolnego, dostęp do usług publicznych) – tab. 4.

Wspomniany wyżej poziom feminizacji stolic regionów może być interpretowany jako wskaźnik atrakcyjności imigracyjnej danego miasta, zarówno w skali regionalnej (stąd też stolice odznaczają się z reguły najwyższymi wskaźnikami feminizacji w regionie), krajowej, jak i międzynarodowej (wybór danego miasta zamiast wyjazdu zagranicę). Najniższą atrakcyjnością charakteryzują się zatem z tej perspektywy Katowice, Łódź i Szczecin, największą Warszawa, Kraków i Wrocław.

Generalnie zaś w najgorszej sytuacji są peryferyjnie położone powiaty o dużym znaczeniu rolnictwa, stąd tak podwójnie zła sytuacja peryferyjnych części Podlasia, Lubelszczyzny i dużych

fragmentów Mazowsza (w skali regionalnej znajdującego się wszak w najlepszej w skali kraju sytuacji). Ponownie pojawiają się tam problemy, o których dyskutowano w okresie PRL, gdy ucieczka młodych kobiet ze wsi uznawana była za czynnik utrudniający modernizację rolnictwa i terenów wiejskich [Eberhardt, 1989; Gawryszewski, 2005].

Tabela 4

Powiaty o najwyższym i najniższym poziomie feminizacji ludności w wieku 25-29 lat w 2019 r. według województw (liczba kobiet w wieku 25-29 lat w przeliczeniu na 100 mężczyzn-rówieśników – stan na koniec 2019 r.)

Województwo	Stolica	Najniższy poziom			Najwyższy poziom		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
Dolnośląskie	Wrocław 108,1	strzebiński 88,4	jaworski 89,1	legnicki 90,1	Wrocław 108,1	wrocławski 101,1	bolesławiecki 101,0
Kujawsko-pomorskie	Bydgoszcz 101,7 Toruń 100,0	sępoleński 90,6	włocławski 91,9	nakielski 92,3	Grudziądz 102,4	Bydgoszcz 101,7	Toruń 100,0
Lubelskie	Lublin 103,7	radzyński 85,5	Chelm 86,9	włodawski 87,9	Lublin 103,7	Biała Podlaska 98,3	Zamość 97,8
Lubuskie	Gorzów Wlkp. 96,4 Zielona Góra 98,8	ślubicki 88,2	sulęciński 88,9	międzyrzecki 89,8	Zielona Góra 98,8	strzelecko- drezdenecki 98,5	zielonogórski 97,8
Łódzkie	Łódź 99,1	łaski 89,2	brzeziński 90,6	tomaszowski 91,4	Łódź 99,1	łowicki 98,9	łęczycki 97,1
Małopolskie	Kraków 109,9	tatrzański 87,8	Nowy Sącz 91,0	gorlicki 91,1	Kraków 109,9	wielicki 99,5	krakowski 97,8
Mazowieckie	Warszawa 110,9	lipski 84,1	sztybołowski 87,2	ostrołęcki 87,3	Warszawa 110,9	piaseczyński 105,3	wołomiński 102,3
Opolskie	Opole 100,4	nyski 91,5	krapkowicki 92,8	głubczycki 93,8	namysłowski 100,5	Opole 100,4	strzelecki 98,5
Podkarpackie	Rzeszów 106,2	przemyski 89,0	krośniński 89,4	leżajski 90,4	Rzeszów 106,2	Przemysł 100,5	Krosno 100,3
Podlaskie	Białystok 105,9	wysoko- mazowiecki 82,2	suwalski 86,0	moniecki 86,1	Białystok 105,9	Suwałki 98,0	hajnowski 95,4
Pomorskie	Gdańsk 106,1	nowodworski 86,3	sztumski 86,5	ślupski 89,8	Gdynia 109,0	Gdańsk 106,1	gdański 103,3
Śląskie	Katowice 93,4	rybnicki 89,6	kłobucki 91,4	Ruda Śląska 92,2	Gliwice 102,6	Piekary Śl. 101,2	Żory 100,7
Świętokrzyskie	Kielce 102,6	skarżyski 88,1	opatowski 88,9	starachowicki 89,2	Kielce 102,6	sandomierski 95,8	buski 94,2
Warmińsko-mazurskie	Olsztyn 106,1	mragowski 87,1	piski 87,2	elbląski 87,6	Olsztyn 106,1	nidzicki 97,2	goldapski 96,3
Wielkopolskie	Poznań 106,9	kolski 89,1	chodzieski 89,3	wągrowiecki 89,7	Poznań 106,9	Kalisz 103,4	poznański 101,4
Zachodnio-pomorskie	Szczecin 99,2	łobeski 88,4	koszaliński 89,5	slawieński 90,1	Koszalin 106,5	Szczecin 99,2	policki 99,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*,
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>

Kończąc niniejsze opracowanie, raz jeszcze chciałbym podkreślić długookresowe skutki demograficzne i ekonomiczne deformacji struktury płci i wieku wynikające z wyjazdów młodych kobiet. Z jednej strony, zmniejsza się na terenach, które opuszczają, możliwość zawarcia związku małżeńskiego przez młodych mężczyzn i liczba urodzeń, z drugiej zaś strony gotowość młodych mężczyzn do inwestowania w gospodarstwa rolne czy otwierania pozarolniczej działalności, skoro „nie ma dla kogo” tego robić. W efekcie owe wyjeżdżające kobiety przyczyniają się do dalszej degradacji ekonomicznej i demograficznej, utrwalając czynniki stymulujące następne roczniki do wyjazdów, a zatem utrwalając depopulację.

Literatura:

- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, „Prace Geograficzne”, nr 148, IGiPZK PAN, Warszawa, http://rcin.org.pl/igipz/Content/711/Wa51_5330_r1989-nr148_Prace-Geogr.pdf
- Gawryszewski P., 2005, *Ludność Polski w XX wieku*, Wyd. IGiPZK PAN, Warszawa
- Kantor-Pietraga I., 2014, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*, Wyd. UŚ, Katowice
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2019, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2018-2019*, ZWS GUS, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2010, *Relacja urodzeń noworodków płci żeńskiej i męskiej w czasie i przestrzeni*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 12, 49-62, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3649>
- Szukalski P., 2014, *Depopulacja dużych miast w Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna –Biuletyn Informacyjny” Nr 7, 1-5, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/5090>
- Szukalski P., 2017, *Depopulacja – konsekwencje dla rynku pracy*, „Rynek Pracy”, nr 1, 11-19, <https://www.ipiss.com.pl/kwartalnik-rynek-pracy/rynekpracynr1-160-2017>
- Wesołowska M., 2018, *Wszystko zanikające w Polsce. Stan, zmiany, modele rozwoju*, Wyd. UMCS, Lublin
- Żądzińska E., Rosset I., Domański Cz., Pawłowski B., Mikulec A., 2007, *Can economic stress affect secondary sex ratio in Poland?*, “Anthropological Review”, vol. 70, 15-27